

С.В. Майстро,
к.е.н., докторант кафедри економічної
політики ХарРІ НАДУ,

ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

Визначено теоретичні засади функціонування інфраструктури аграрного ринку. Розглянуто динаміку формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку в Україні.

Ключові слова: інфраструктура, аграрний ринок, державне регулювання, біржова торгівля, регіональний аграрний центр.

Розвиток агропромислового комплексу України в сучасних умовах глобальних трансформацій доводить необхідність докорінної перебудови всієї системи економічних відносин, яка охоплює виробництво, розподіл, обіг і споживання аграрної продукції. У ринкових умовах виробники аграрної продукції намагаються стати повноправними учасниками аграрного ринку. Однак функціонування цивілізованого аграрного ринку неможливе без створення відповідної інфраструктури, яка забезпечить вільний рух агропромислової продукції, сільськогосподарської сировини, продовольства та засобів виробництва від виробника до споживача.

На сучасному етапі розвитку аграрної науки приділяється багато уваги як теоретичним проблемам розвитку інфраструктури аграрного ринку, так і практичним аспектам її функціонування. Питання розвитку інфраструктури досліджували Б. Губський, Д. Карич, Ю. Коваленко, П. Саблук, О. Шпичак та ін. [1 – 10]. Науковці визначають аграрну інфраструктуру як комплекс галузей та сфер економіки, які обслуговують сільське господарство. Але недостатньо розкриті питання, що стосуються як умов формування та ефективного функціонування інфраструктури аграрного ринку, так і механізму взаємодії виробника агропромислової продукції, інституцій аграрної інфраструктури та держави.

Мета даного дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні напрямків удосконалення механізмів державного регулювання формування,

функціонування та розвитку інфраструктури аграрного ринку.

З ліквідацією державної системи контрактації сільськогосподарської продукції наявна інфраструктура збуту продукції виявилася неспроможною забезпечити ефективне функціонування аграрного ринку. З'явилося багато комерційних посередницьких структур, які не мали відповідної матеріально-технічної бази і купували продукцію за непрозорими схемами, що спричинило значну тінізацію аграрного ринку. Потрібна була спеціальна ринкова інфраструктура для здійснення прозорих процедур продажу продукції виробниками безпосередньо споживачам, а також розгалужена заготівельно-збутова мережа, зорієнтована на велику кількість продавців і покупців та різних товарних партій продукції.

Для вирішення цієї проблеми в червні 2000 р. Президент України видав Указ “Про першочергові заходи щодо формування і функціонування аграрного ринку”. В Указі було визначено два основні завдання: створення ринкової інфраструктури, форм і механізмів організованої оптової торгівлі та спрямування товаропотоків сільськогосподарської продукції через прозорі процедури аграрного ринку [2].

В Указі визначені також організаційні заходи щодо створення мережі пунктів заготівлі сільськогосподарської продукції, кредитних спілок, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та інших суб'єктів господарювання, що здійснюватимуть переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально технічними ресурсами, а також створення в кожному районі торгових домів, оптово-роздрібних магазинів фірмової торгівлі підприємств, що реалізують мінеральні добрива, засоби захисту рослин, паливно-мастильні матеріали, запасні частини для сільськогосподарської та іншої техніки, а також інших заходів, які дуже важливі для сприяння розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки України [2].

Поняттям “інфраструктура” науковці тлумачать по-різному. Так, на думку С. Мочерного, поняття “інфраструктура” відображає сукупність різних

установ та інститутів, певних видів діяльності, які забезпечують рух об'єктів власності: банки, фондові й товарні біржі, біржі робочої сили, валютні біржі, інформаційні центри тощо" [6].

Б. Губський визначає ринкову інфраструктуру як "систему інституцій (структур), що забезпечують безпосереднє здійснення обмінних процесів, як фізичне місце контактування, взаємодії ринкових контрагентів, операторів ринку, тобто покупців та продавців. Де основними формами фізичної ринкової інфраструктури виступають біржі, оптові ринки, аукціони, ярмарки, торгові дома, міські ринки, магазини дрібнооптової та роздрібною торгівлі" [4].

На думку А. Гриценка та В. Соболева, ринкова інфраструктури – це сукупність елементів, які забезпечують безперервне багаторівневе функціонування господарських взаємозв'язків, взаємодію суб'єктів ринкової економіки і регулюють рух товарно-грошових потоків [3].

П. Саблук вважає, що ринкова інфраструктура АПК – це система підприємств, організацій, закладів виробничої та невиробничої сфер, які покликані обслуговувати товаровиробників, створювати умови для своєчасного і безперервного нарощування обсягів пропозиції продукції на ринку. Вона представлена підприємствами й організаціями, які виконують такі функції: оптової торгівлі, транспортування, зберігання, комунікаційного зв'язку, стандартизації, сертифікації, цінового моніторингу, інформаційної служби [8; 9].

Сучасна інфраструктура аграрного ринку в Україні знаходиться в стадії формування відповідно до розвитку аграрних відносин у країні. Характерною особливістю становлення інфраструктури аграрного ринку в сучасних умовах є те, що в ній виникло багато посередницьких структур – партнерів агропідприємств, однак назвати їх інституціями інфраструктури можна лише умовно. Такі посередницькі фірми, як правило, не забезпечують прийнятну ціну для виробників, при цьому маючи на цій посередницькій операції значний зиск, а агровиробники втрачають значну частину прибутку. Тому їх зусилля повинні бути спрямовані на встановлення взаємовигідних зв'язків із суб'єктами

інфраструктури організованого аграрного ринку та покупцями, що дозволить забезпечити максимальну ціну реалізації продукції з одного боку, й прийнятну ціну для споживачів аграрної продукції – з іншого.

Тому, на наш погляд, інфраструктурою аграрного ринку слід вважати систему інституцій на регіональному, національному та наднаціональному (глобальному) рівнях, які формують взаємовигідні зв'язки між окремими ринками сільськогосподарської та агропромислової продукції, продовольчим ринком, а також кінцевими споживачами аграрної продукції, сприяючи вільному процесу ринкового товарообміну, його прозорості, стабільності, детінізації та забезпечують максимізацію прибутків виробників аграрної продукції та мінімізацію витрат кінцевих її споживачів.

Формування ринкової інфраструктури в АПК України відбувається повільними темпами. Йдеться про створення та забезпечення умов для ефективного функціонування достатньої кількості аграрних бірж, оптових ринків, аграрних палат, агроторгових домів, магазинів, аукціонних торгів племінною та продуктивною худобою, системи цінового моніторингу, торгово-кредитних компаній та інших елементів інфраструктури аграрного ринку.

Важлива роль в організації аграрного ринку належить інституціям ринкової інфраструктури, які покликані виконувати функцію генераторів ринкових цін: біржам, торговим домам, аукціонам, фірмовим магазинам тощо. Ринкова інфраструктура повинна генерувати цінові сигнали як результат взаємодії попиту та пропозиції. Чим точніше ціни відображають взаємодію, попиту та пропозиції, тим точнішими будуть і управлінські рішення що їх приймають суб'єкти ринкових відносин та органи державного регулювання.

Однією з необхідних складових прозорості взаємовідносин на ринку товарів і послуг та розвитку аграрного ринку зокрема є біржова торгівля. Тому 15 жовтня 2003 р. 14 провідних бірж України створили Союз аграрних бірж України (САБУ). Основною метою діяльності САБУ є підвищення ефективності біржового сільськогосподарського ринку, підвищення інтегрованості та прозорості ціноутворення на аграрну продукцію та земельні

ресурси, сприяння розвитку та функціонуванню відкритих ринків землі та продовольства, формуванню нових земельних відносин, що відповідають характеру регульованої, соціально орієнтовної, ринкової економіки держави, шляхом реалізації комплексу правових, економічних, технічних і організаційних заходів [12].

Нині в Україні діє 30 агропромислових бірж, акредитованих для обслуговування процесу купівлі-продажу агропромислової продукції для внутрішніх загальнодержавних та регіональних потреб, а також для укладання зовнішньоекономічних контрактів (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість бірж (на початок року), од.*

<i>Біржи</i>	<i>Роки</i>						
	<i>1992</i>	<i>1995</i>	<i>2000</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>
Усього зареєстровано	66	91	365	493	458	467	479
з них: агропромислові	4	8	28	34	30	29	30
універсальні	22	23	88	119	115	114	114
товарні і товарно-сировинні	22	24	146	227	244	258	272
фондові та їх філії	2	14	26	29	19	19	18
інші	10	22	77	84	50	47	45

*За даними Держкомстату України

Враховуючи аграрний характер та сучасний рівень розвитку галузі, така кількість агропромислових бірж в Україні достатня, про що свідчить навіть повільна тенденція скорочення їх кількості з 34 одиниць у 2004 р. до 30 одиниць – на початок 2007 р., а також різке збільшення обсягу укладених угод в останні роки (табл. 2).

Таблиця 2

Структура укладених угод на біржах за видами товарів (послуг), млн грн*

<i>Предмет угоди</i>	<i>Роки</i>
----------------------	-------------

	1995	1999	2000	2004	2005	2006
Загальний обсяг угод	544,0	6043,1	3544,9	15673,8	18962,1	24406,0
з них: сільськогосподарська продукція	220,8	54,5	989,7	9098,4	10568,2	11905,2
продукти харчування	5,3	15,4	62,8	376,3	416,1	754,3
машини сільськогосподарські	–	–	–	19,4	38,5	94,4
хімічна продукція	-	0,3	124,9	0,7	0,9	9,0
паливо	2,8	37,0	290,6	2301,2	2517,9	8479,2
послуги	0,3	18,0	28,9	67,8	65,7	55,3
земельні ділянки	0,1	2,3	0,3	4,0	9,4	8,1
кредитні ресурси	0,9	–	–	0,1	–	–
інші види	313,8	5915,6	2047,7	3805,9	5345,4	3100,5

*За даними Держкомстату України

Так, у 2006 р. обсяг укладених біржових угод з сільськогосподарською продукцією склав майже 12 млрд грн. Таке зростання розпочалося з 2000 р., коли через вітчизняні біржі було реалізовано сільгосппродукції майже на 1 млрд грн. Але багато в чому цей показник штучний, і домоглися його біржовики завдяки введенню державою обов'язкової біржової реєстрації експортних контрактів. На жаль, у сучасних умовах на біржах проводяться, як правило, тільки спотові торги сільгосппродукцією, і практично не укладаються ф'ючерсні угоди. Але ж головне завдання біржової торгівлі – страхування ризиків агровиробника, пов'язаних зі зміною цін на ринку (хеджування). Забезпечує це страхування торгівля ф'ючерсними контрактами, яка практично відсутня. Причиною цього є той факт, що при заключенні форвардного контракту, покупець продукції вимагає забезпечення гарантій його виконання шляхом надання постачальником (виробником) ліквідної застави. А виробник у більшості випадків надати його не в змозі. Земля в Україні поки ще не є предметом застави. Єдине, що може селянин закласти, – це майбутній урожай. Але це, у свою чергу, вимагає страхування врожаю, процес, що дуже повільно розвивається в сучасних умовах. Тому єдиний варіант подальшого розвитку агропромислових бірж – розробка ефективного механізму, що гарантує виконання біржового контракту, і активна торгівля ф'ючерсними контрактами.

На жаль, аграрії в більшості випадків сприймають агропромислову біржу як додаткового посередника, тим більше, що держава на біржах практично не торгує, це призводить до того, що сформована на спотових біржових торгах ціна на сільгосппродукцію може бути піддана випадковим коливанням. Тому держава, у першу чергу, повинна сама стати активним гравцем на біржовому аграрному ринку шляхом:

- закупівлі сільгосппродукції для державних потреб і її реалізації з державних ресурсів і державного резерву тільки через біржу;
- закупівлі й продажу сільгосппродукції в (або з) регіональний резерв й поставки з нього матеріально-технічних ресурсів тільки через біржі;
- продажу через біржовий ринок сільськогосподарської продукції й продовольства, що надходять у рахунок погашення податкової заборгованості.

Біржовий аграрний ринок повинен сприяти встановленню господарських зв'язків між виробниками та споживачами аграрної продукції; залучати до біржових торгів товарні партії сільгосппродукції, необхідні для матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств; створювати умови для укладання угод; відтворювати ринкові ціни на продукцію, які відбивають реальний рівень попиту та пропозиції. При цьому сучасний біржовий механізм має забезпечувати аграрному товаровиробникові мінімальний рівень ризику втрати коштів при зміні цін на його продукцію [5].

Поряд з іншими проблемами вітчизняних сільгоспвиробників уже багато років відсутня інфраструктура цивілізованих оптових сільськогосподарських ринків, на яких селяни могли б з вигодою продавати вирощений врожай, що помітно гальмує динаміку розвитку галузі. Збутові проблеми вітчизняного сільгоспвиробника можна було б вирішити шляхом створення розгалуженої мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції (далі – ОРСП).

Так, при номінально великій кількості ринків, що реалізують дрібним оптом сільгосппродукцію (350 ринків), оптова інфраструктура аграрного ринку в Україні практично відсутня (винятком можна вважати оптові ринки сільськогосподарської продукції “Шувар” (м. Львів), “Копань” (м. Херсон),

ринок живої худоби “Чарівник” (Київська обл.). Цьому є кілька пояснень: неврегульованість земельного законодавства й відсутність дешевої землі поруч із великими містами для організації ОРСП; необхідність вкладення великих інвестицій і тривалий строк окупності (близько 10 років); неврегульованість адміністрування ринкових зборів (місцеві влади можуть встановити високий ринковий збір, що зменшить ефективність роботи) [5].

Однак, попри всі ці мінуси, ОРСП потрібні й продавцям, і покупцям. У країні 43 тис. фермерських і 4 млн селянських господарств, які виробляють більше 90 % овочів, 88 % –фруктів, 80 % – молока, 60 % – м'яса. Багато хто з цих господарств, несуть фінансові збитки через відсутність інфраструктури оптового збуту. Тому вони змушені здавати вирощене посередникам-перекупникам, як правило, по ціні вдвічі меншій за ринкову.

Однак, попри зацікавленість товаровиробників, торговців, споживачів і навіть держави у створенні ОРСП, законодавча база, що визначає їх організаційно-правовий статус, а також регулює їх роботу, у країні відсутня. Існуючий проект Закону України про оптові ринки сільськогосподарської продукції не розглядається у Верховній Раді вже понад два роки.

Прийняття вищезазначеного закону і створення інфраструктури оптової реалізації сільгосппродукції дозволить поновити зв'язок між товаровиробниками й споживачами та формувати структуру виробництва відповідно до вимог споживача; прискорити рух продукції й скоротити втрати на шляху від виробника до кінцевого споживача; стабілізувати ціни, підвищити прибутковість, здійснювати якісний ветеринарний і санітарно-епідеміологічний контроль, дотримувати стандартів виробництва.

Особливо це актуально в умовах євроінтеграційних устремлінь України, тому що оптові сільгоспринки можуть зіграти провідну роль у реалізації продукції сільського господарства в європейські країни. Проблема для вітчизняних сільгоспвиробників полягає в тому, що в Європейському Союзі діють чіткі вимоги щодо стандартизації якості продукції. І попри те, що в Україні виробляється екологічно чиста сільськогосподарська продукція, що

відзначають потенційні Європейські покупці, вона не стандартизована, тому не має виходу на європейський ринок. Тому ОРСП зможуть вводити в себе європейські системи стандартизації якості й сертифікувати реалізовану через них сільськогосподарську продукцію, що дозволить відкрити ринок країн ЄС.

Крім того, прийняття Закону “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції”, що передбачає для ОРСП статус сільгоспвиробника, а отже, і пільги, могло б істотно підвищити інтерес інвесторів до цієї ринкової ніші та спорудження цього елемента аграрної інфраструктури. Необхідно також прийняти програми державної підтримки ОРСП, як це зроблено в більшості Європейських країн.

На жаль, здійснення заходів щодо активізації дій у напрямку створення мережі оптових продовольчих ринків відбувається повільно. В обласних та великих промислових центрах країни і навіть у столиці не має оптового продовольчого ринку, подібного зарубіжним. І це при тому, що в умовах глобалізації, та вступу України до Світової Організації Торгівлі в подальшому буде доцільне переформатування ОРПС у регіональні аграрні центри (РАЦ), які притаманні Європейському аграрному ринку. У багатьох країнах РАЦ використовують як регулятор ринкових процесів і товарних потоків та запобігають виникненню продовольчих криз, тому що мають стабілізаційний продовольчий запас.

Комплексна державна програма реформування аграрного сектора передбачає створення в Україні 11 регіональних аграрних центрів. Однак сьогодні розвиток регіональних аграрних центрів в Україні знаходиться в зародковому стані.

І це при тому, що Світовий банк має наміри (після прийняття Закону “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції”) надати Україні EUR40 млн на розвиток гуртових ринків сільгосппродукції під гарантії держави. Умови кредитування досить привабливі. Банк позичає гроші під 5-6 % річних на 20 років. Протягом перших п’яти років оптовий ринок сплачує лише відсотки за кредитом без погашення основної суми боргу [11].

Необхідним елементом інфраструктури аграрного ринку є його інформатизаційне обслуговування. Тому в Україні розпочато створення Національної системи розповсюдження сільськогосподарських знань і інформації. У Міністерстві аграрної політики України створено Департамент аграрної освіти, науки та дорадництва.

У червні 2004 р. Верховна Рада прийняла Закон України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність”, який набув чинності з 1 січня 2005 р. Основною метою цього документа є врегулювання відносин, пов’язаних із сільськогосподарською дорадчою діяльністю, створення умов для розвитку системи сільськогосподарських дорадчих служб України.

Закон визначає сільськогосподарську дорадчу діяльність як сукупність дій і заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських і фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств, а також сільського населення в підвищенні рівня доходів, поліпшення їх добробуту й розвитку сільської місцевості [7].

Науково-консультаційна та інформаційна діяльність дорадчих служб базується на вивченні потреб, проблем і можливостей приватних господарств та сільських громад, шляхом розробки і реалізації науково-освітніх програм, які враховують місцеві, регіональні і загальні потреби населення сільських місцевостей. Враховуючи те, що дорадчі служби є важливим інструментом держави у виконанні нею функцій щодо розповсюдження досягнень науково-технічного прогресу та інформації, державна підтримка науково-освітніх програм дорадчих служб є необхідною і повинна бути дієвою.

Тому побудова системи розповсюдження сільськогосподарських знань і інформації на означених засадах потребує реформування органів державного управління агропромисловим комплексом, перебудови діяльності навчальних закладів аграрної освіти, науково-дослідних установ аграрної науки з посиленням їх консультаційно орієнтованого характеру діяльності, розвитку консультаційних підрозділів в агросервісних (обслуговуючих), виробничих та професійних об’єднаннях [9; 10].

На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що сучасний стан інфраструктури аграрного ринку не сприяє побудові гармонійних відносин між виробником, посередником, споживачем та державою. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умови застосування певного регулюючого впливу з боку держави, який спрямовувався б на інтенсифікацію розвитку інфраструктурних елементів ринку, поглибленням конкуренції у сфері обігу, що допоможе виробникам вільно варіювати каналами розподілу своєї продукції з метою досягнення найбільшої результативності своєї діяльності, а також створення умов, які стимулюватимуть інвесторів вкладати кошти у створення необхідних елементів інфраструктури аграрного ринку.

Отже, для успішного функціонування ринкової інфраструктури збут сільськогосподарської продукції необхідно на державному рівні створити умови для формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку, захисту інтересів сільськогосподарського виробника та споживача, але при цьому ні в якому разі не обмежувати вплив суб'єктів інфраструктури на аграрний ринок.

Таким чином, на сьогодні процес формування інфраструктури аграрного ринку в Україні характеризується спонтанним характером та відсутністю системного підходу, що зумовлює необхідність більш активного державного втручання в процеси інтенсифікації створення та розвитку окремих елементів інфраструктури шляхом застосування як прямого, так і опосередкованого регулюючого впливу на суб'єктів аграрного ринку, що й буде предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” від 7 червня 2004 р. № 1807-IV // CD NAU
2. Указ Президента України “Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку” від 6 червня 2000 р. № 767 // Уряд. кур’єр. – 2000. – 8 черв. (№ 103). – С. 7 – 12.
3. *Гриценко А., Соколов В.* Ринкова інфраструктура: суть, функції, будова // Економіка України. – 1998. – № 4. – С. 35 – 44.
4. *Губський Б.В.* Аграрний ринок. – К.: Нора-прінт, 1998. – 184 с.
5. Механізм біржової і торгівлі продукцією АПК – елемент ринкової інфраструктури / За ред. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ УААН, 1995. – 86 с.
6. *Мочерний С.В.* Економічна теорія: Посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2003. – 656 с.

7. *Попова О.* Оптический прицел // Бизнес. – 2007. – № 37 (764). – С. 129 – 133. – 10 сентября.
8. *Саблук П.Т., Карич Д.Я., Коваленко Ю.С.* Основи організації сільськогосподарського ринку. – К., 1997. – 188 с.
9. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
10. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / За ред. акад. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 340 с.
11. *Швагуляк-Шостак О.* Рацпропозиція // Контракти. – 2006. – № 45. – С. 40-41.
12. http://a7d.com.ua/2007/03/15/brzhovijj_agrarnijj_rinok.html.

***Maystro S.V.* Formation and directions of state regulation of development of an infrastructure of the agrarian market.**

The theoretical bases of functioning of an infrastructure of the agrarian market are determined. Is considered dynamics of formation and development of an infrastructure of the agrarian market in Ukraine.

Key words: Infrastructure, agrarian market, state regulation, exchange trade, regional agrarian centre.

***Майстро С.В.* Формирование и направления государственного регулирования развития инфраструктуры аграрного рынка.**

Определены теоретические основы функционирования инфраструктуры аграрного рынка. Рассмотрено динамику формирования и развития инфраструктуры аграрного рынка в Украине.

Ключевые слова: инфраструктура, аграрный рынок, государственное регулирование, биржевая торговля, региональный аграрный центр.